

Język instrukcji

Kwestię społeczno-kulturowego rozwoju procesów psychicznych człowieka odnaleźć można w koncepcji wybitnego psychologa radzieckiego – Lwa Wygotskiego. Rozwój umysłowy rozumiany jest tu jako proces społeczny przebiegający na trzech poziomach: kulturowym, interpersonalnym i indywidualnym. Integracja tych trzech poziomów określa kierunek rozwoju każdego dziecka.

W aspekcie kulturowym dziecko dziedziczy zasady funkcjonowania w otaczającym je świecie, dzięki nabywaniu umiejętności posługiwania się narzędziami kulturowymi (technologicznymi i psychologicznymi). Najważniejszym narzędziem kulturowym jest język, w rozumieniu funkcjonowania poznawczego.

Język jest narzędziem porozumiewania się i jednym z psychologicznych narzędzi kulturowej adaptacji. Za jego pomocą następuje przekaz informacji, które mogą być znaczące dla rozwoju społeczno-kulturowego każdej jednostki. Przekaz ten, według koncepcji Brunera, następuje w subtelny sposób jednostkom niedojrzałym przez osoby bardziej dojrzałe. Zatem rozwój jednostki przebiega w wyniku procesu nauczania-uczenia się, wzajemnej wymiany doświadczeń za pomocą dostępnych narzędzi kulturowych, po to by dać dziecku szansę nabywania, porządkowania i przekazywania wiedzy. Tak więc rozwój dziecka odzwierciedla jego doświadczenia społeczne i kulturowe, które zdobywa w procesie nauczania-uczenia się.

Aspekt interpersonalny rozwoju poznawczego dziecka przejawia się we wzajemnych interakcjach z osobami posiadającymi większą wiedzę i bardziej kompetentnymi. Jak pisze Schaffer (2005, s. 222), osoby te muszą przekazać dziecku narzędzia kulturowe, potrzebne do jego aktywności intelektualnej. Takim narzędziem jest np. język. Wszelkie zdolności intelektualne objawiają się zatem najpierw we wspólnych działaniach z kompetentnym dorosłym, a dopiero później zostają przez dziecko przejęte i zinternalizowane.

Dziecko przebywające w szkole wchodzi w różnorodne interakcje m.in. językowe, z ludźmi posiadającymi znacznie większą od niego wiedzę. Taką osobą może być nauczyciel i język instrukcji, którym się posługuje podczas działań dydaktycznych. Język ten, używany przez nauczyciela w sposób świadomy i celowy, może stać się kluczowym czynnikiem rozwoju dziecka w wieku wczesnoszkolnym. Umiejętne dopasowywanie się języka nauczyciela do działań dziecka pozwala na wybór przez nie działań najbardziej efektywnych, czyli na zmianę funkcjonujących w szkole teorii działania: aktywność ucznia – minimalne, aktywność nauczyciela – maksymalne, ponieważ edukacja to wspólna „podróż” dorosłego i dziecka. Działania te mają oparcie we współpracy i wrażliwym nauczaniu. Dziecko uczy się od dorosłego, ale i dorosły uczy się od dziecka i dostosowuje swój język i swoje działania do jego języka i działań. Dzięki temu może skutecznie wspierać proces nauczania – uczenia się dziecka.

Źródłem uczenia się pod kierunkiem może być również podręcznik, jako jedno z narzędzi kulturowej adaptacji.

Dziecko traktowane jest według tej koncepcji jako aktywny współautor własnego rozwoju. Schaffer (2005, s. 224-225) wspomina o tym, iż dzieci nie są jedynie biernymi odbiorcami rad dorosłych, ale odgrywają aktywną rolę w gromadzeniu wiedzy i osiągnięciu sprawności w rozwiązywaniu problemów. Dlatego kolejnym elementem, który może wspierać rozwój osobowy i intelektualny dziecka w wieku wczesnoszkolnym jest rówieśnicza instrukcja językowa.

Rozwój przebiega zatem dwutorowo. Z jednej strony słowem kluczowym jest strefa aktualnego rozwoju, a z drugiej strefa najbliższego rozwoju. Musi być osiągnięte poczucie kompetencji w SAR, po to, by móc „budować rusztowanie” (Bruner, 1978) dla nowych kompetencji w SNR. Pomóc w tym procesie mogą instrukcje językowe, uruchamiające nastawienie jednostki na odpowiedniego rodzaju aktywność. Tym samym ukazuje się związek języka i myślenia z uczeniem się. Mechanizmem zmiany rozwojowej jest niezmiennie interakcja społeczna (Schaffer, 2005). Właściwego rodzaju wpływy (m.in. językowe) ze strony facylitującego otoczenia wspierają rozwój społeczno-kulturowy jednostki.

Przez pojęcie **język instrukcji** rozumiem specjalny rodzaj interakcji, polegający na wzajemnym przekazie/tworzeniu procedur działania, sposobów wykonania, poleceń/oczekiwań na drodze aktywnej negocjacji w celu przedstawiania rzeczywistości (rzeczywistość jako warianty działań i doświadczeń) i zmieniania jej.

1. W języku instrukcji chodzi o odpowiednie użycie poleceń, które mogą pomóc w wyborze działań najbardziej efektywnych, przynoszących najlepsze rezultaty, pozwalających rozwiązać zadanie – odnieść sukces, np. w uczeniu się. Tym samym ukazuje się związek języka z uczeniem się oraz myślenia i uczenia się.
2. Za pomocą odpowiedniej instrukcji można kierować dowolnie uwagą uczniów, skupiać ją na istotnych, ważnych elementach procesu uczenia się.
3. Umiejętność „zonglowania” obydwoma rodzajami instrukcji przez nauczyciela (dopasowywanie się języka nauczyciela do działań dziecka) pozwala na osiągnięcie sukcesu, czyli zmianę funkcjonujących w szkole teorii działania: aktywność ucznia – minimalnie, aktywność nauczyciela – maksymalnie.
4. Dobór instrukcji pozwala albo sprawdzić aktualną wiedzę lub kompetencje, albo zachęcić do korzystania z nabytej już wiedzy lub poprzednich doświadczeń.
5. Instrukcja zorientowana na ucznia łączy się z typem uczenia *instruction* wg Shottera (1994), która wyznacza zadania „możliwości” realizowane w SNR (Filipiak, 2002).
6. Elastyczny wybór instrukcji pozwala na „budowanie rusztowania” m.in. poprzez wrażliwą kontrolę. Istotą jest przejście od wydawania instrukcji szczegółowych/zamkniętych do instrukcji zachęcających do działania, ale pozwalających na samokontrolę.
7. Instrukcja może wpływać na rozwój, jeżeli ten ukierunkowany jest na strefę najbliższego rozwoju.
8. Język instrukcji używany w domu można rozpatrywać w kontekście społeczno-kulturowym. Sposoby instruowania mogą zależeć od „sposobów mówienia” w domu rodzinnym.
9. Instrukcja nauczyciela mieści się w funkcji zleceniodawczej języka.
10. Poczucie kompetencji w SAR musi być osiągnięte najpierw, po to, by móc budować rusztowanie dla nowych kompetencji w SNR.
11. Instrukcja przekazuje kontekst kulturowy.
12. Kultura oferuje pewien zespół znaczeń czytelny w jej kontekście.

Zanurzenie procesu uczenia się w kulturze implikuje **środki instrukcji udostępniane przez kulturę** (por. Lemańska-Lewandowska, 2008), takie jak:

- sugerowanie,
- przypominanie,
- dostarczanie przykładów,
- wskazywanie/udzielanie wskazówek dotyczących ważnych elementów,
- kierowanie uwagi,
- udzielanie pochwał,
- dzielenie zadania na mniejsze części,
- zapewnienie odpowiednich warunków.

W poniższej tabeli przedstawione zostały dwa rodzaje instrukcji językowej oraz wynikające z niej zadania i konsekwencje interakcji edukacyjnej.

RODZAJE INSTRUKCJI JĘZYKOWEJ

INSTRUKCJA UKIERUNKOWANA NA UCZNIĄ/ NIE DYREKTYWNA	INSTRUKCJA DYREKTYWNA/ UKIERUNKOWANA NA PROGRAM
<ol style="list-style-type: none"> 1. pozwala uczniowi działać w SNR 2. pozwala na dowolność w podejmowaniu decyzji 3. pozostawia wybór działania 4. duża liczba rozwiązań 5. pozwala na oryginalność pomysłów/rozwiązań 6. uwzględnia potencjalne możliwości konkretnego ucznia 7. motywuje do podjęcia działania przez dziecko 8. uczy dziecko samokontroli i samodzielności 9. instruktor udziela tylko ogólnej podpowiedzi werbalnej, zachęca do działania („akompaniator”) 10. dominuje uczenie 11. dobra znajomość podmiotu instrukcji (SAR) 12. stymuluje uczenie odkrywcze i procesy twórcze 13. zachęca do myślenia krytycznego 14. pozwala wkraczać dziecku w nowe poznawczo sytuacje 15. zachęca do różnych form aktywności 16. dziecko może samodzielnie sterować swoją ciekawością poznawczą 17. kładzie nacisk na interpretację wiedzy na drodze dialogu/wzajemności 18. uczy zarządzać rozumieniem intencji/przekonań 19. pomaga dziecku odnaleźć zasady ogólne 	<ol style="list-style-type: none"> 1. pozwala doskonalić zdobyte umiejętności 2. wymaga jednoznacznego działania 3. oczekuje ściśle określonego rozwiązania 4. ogranicza liczbę pomysłów/rozwiązań 5. wymaga ciągłej kontroli ze strony nauczyciela 6. pozwala sprawdzać wiedzę/ kompetencje/ umiejętności/przyswojenie przekazu 7. zmniejsza samodzielność myślenia i działania dziecka 8. dominuje nauczanie 9. wzmacnia działanie w SAR 10. nie daje dziecku okazji do rozwijania myślenia krytycznego 11. dziecko działa i myśli w obrębie znanych mu struktur wiadomości i umiejętności 12. pozwala podejmować dziecku działania w ściśle określonej formie 13. dostarcza prawidłowych wzorów językowych i wzorców działania 14. angażuje w dużej mierze pamięć mechaniczną 15. rozwija zdolności mentalne: przestrzenne, werbalne, rachunkowe, interpersonalne 16. kładzie nacisk na wiedzę rzeczową 17. przedstawia fakty, reguły, zasady, informacje

Źródło: opracowanie własne na podstawie teorii kodów językowych Basila Bernsteina

Nauczyciel poprzez stosowanie/używanie instrukcji może tworzyć warunki sprzyjające samoregulacji, która zawiera następujące umiejętności (Schunk i Zimmerman, 1994):

- Nadawanie znaczenia samemu uczeniu się i oczekiwanym rezultatom tego uczenia;
- Organizowanie środowiska sprzyjającego osiągnięciu wyznaczonych celów;
- Planowanie i zarządzanie czasem;
- Utrzymywanie pozytywnego nastawienia do własnych zdolności (wiara we własne siły/poczucie sprawstwa);
- Zajmowanie się i koncentracja na instrukcji;
- Efektywne organizowanie, powtarzanie i przetwarzanie informacji;
- Organizowanie środowiska sprzyjającego produktywności pracy;
- Efektywne używanie zasobów społecznych;
- Skupianie uwagi na pozytywnych efektach działań;
- Zdobywanie użytecznych kompetencji niezbędnych w przypadku zarówno sukcesu, jak i porażki.

Wymienione umiejętności wiążą się z przejmowaniem przez dziecko odpowiedzialności za to co robi, w jaki sposób i dlaczego. Narzędziami są – język i umiejętność współpracy. Jak sugeruje Bruner (2006), wiedzę można zdobywać na wiele sposobów, jednak dopiero osiągnięcie jej na własną rękę zapewnia uczącemu się prawdziwy sukces. Zadaniem nauczyciela jest wspieranie go w podróży samodzielnego formułowania poglądów¹.

Literatura

- Bernstein B. (1990). *Odtwarzanie kultury*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy
- Bruner J. (1978). Wychodzenie poza dostarczone informacje. W: J. S. Bruner. *Poza dostarczone informacje. Studia z psychologii poznawania* (s. 378-412). Warszawa: PWN
- Bruner J. (1978a). Rozwój umysłu. W: J. S. Bruner. *Poza dostarczone informacje. Studia z psychologii poznawania* (s. 717-742). Warszawa: PWN
- Bruner J. (2006). *Kultura edukacji*. Kraków: Universitas
- Brzezińska A. I. (2005). (red.). *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwoju*. Gdańsk: GWP
- Filipiak E. (2002). *Konteksty rozwoju aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego
- Lemańska-Lewandowska E. (2008). Język a uczenie się – o języku instrukcji i samoregulacji w procesie nauczania-uczenia się. W: E. Filipiak. *Rozwijanie zdolności uczenia. Wybrane konteksty i problemy*. Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW w Bydgoszczy
- Schaffer R. (2005). *Psychologia dziecka*. Warszawa: PWN
- Schotter J. (1994). Psychologia Wygotskiego: wspólna aktywność w strefie rozwoju. W: A. Brzezińska, G. Lutowski (red.). *Dziecko w świecie ludzi i przedmiotów* (s. 13-44). Poznań: Zysk i S-ka
- Wood D. (2006). *Jak dzieci uczą się i myślą*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Wygotski L. S. (1971). *Wybrane prace psychologiczne*. Warszawa: PWN

¹ Szerzej problem rozwijam w: „Lemańska-Lewandowska, E. (2008). Język a uczenie się – o języku instrukcji i samoregulacji w procesie nauczania-uczenia się. W: E. Filipiak. *Rozwijanie zdolności uczenia. Wybrane konteksty i problemy*. Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW w Bydgoszczy.